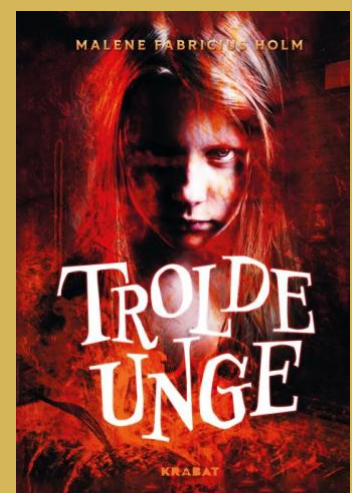

GYSELIG OVERTRO

Undervisningsmateriale til KRABATs Vættebøger

Dansk på mellemtrinnet

Udviklet af Kia Lundsgaard

Om KRABATs Vættebøger

En vætte er et overnaturligt væsen, der ifølge nordisk mytologi og folketro lever i naturen, under jorden endda, og kan findes der, hvor mennesker bor. Det kan for eksempel være nisser, lygtemænd eller alfer.

Det gælder om at stå på god fod med vætterne.

Behandler man dem godt, er de gode og kan hjælpe en.

Behandler man dem dårligt ...

KRABAT har udgivet tre vættebøger:

- Gravsoen af Nicoline Kjærsgaard Møller
- Troldeunge af Malene Fabricius Holm
- Lygtemanden af Rikke Havner Alrø

Om undervisningsmaterialet

Den didaktiske tilgang for materialet til KRABATs Vættebøger er den undersøgende litteraturredidaktik, hvor det er den enkelte elevs egen undersøgelse og faglig interesse og undren til fortællingen, der er i fokus. Opgaverne varierer mellem gruppeøvelser, makkerpar og individuelle opgaver.

Eleverne skal på opdagelse i overtroens gyselige verden, når de læser eller hører én eller flere af fortællingerne. Der er således fokus på både genretæk, overtro, indhold, fortolkning og elevernes egne oplevelser, gennem mundtlighed og personlige erfaringer og stillingtagen.

Opgaverne er udarbejdet på en sådan måde, at de kan benyttes til alle tre bøger, hvilket betyder, at læreren kan vælge at arbejde med en enkelt eller flere af vættebøgerne.

Det anbefales at benytte undervisningsmaterialet i dansk på mellemtrinnet. Man kan med fordel arbejde tværfagligt med historie og kristendomskundskab, hvor middelalderens tro og i særdeleshed overtro blandt landsbyboerne kan være interessant at arbejde med og ikke mindst, hvordan overtro er opstået, og hvordan eleverne hver især oplever overtro i deres hverdag.

Vættebøgerne har det til fælles, at de alle tre arbejder inden for gysergenren. Man ved som læser, via de dramaturgiske greb, at der er noget uhyggeligt, usagt og skræmmende på færde, men det er først i slutningen, at dette uhyggelige – via en vætte – afsløres.

Bøgerne kan købes på forlagets hjemmeside, ligesom de er tilgængelige på E-reolen og kan lånes som oplæringsbøger på CFU.

Materialet opbygning

Materialet er tiltænkt læreren, der kan videreformidle opgavetyperne til eleverne. På denne måde kan læreren afhængig af klasse og elevgruppe vælge til og fra i forhold til mål og formål for undervisningen.

Der er en kort tekst om gysergenren og en kort om overtro, som man kan vælge at printe til eleverne eller læse højt for klassen, så eleverne dermed opnår en fælles forforståelse for bøgernes baggrund. Derefter følger nogle øvelser, hvor elevernes viden om overtro og vætter bliver aktiveret, inden det er læsetid. Efter læsning af en eller flere bøger, er der en række opgaver til efterbearbejdningen af fortællingerne. Opgaverne kan alle stå alene eller man kan vælge at løse flere af dem.

Materialet er inddelt i tre dele

1. Fagtekster om gys og overtro
2. Før læsning: Flere opgaver, hvis formål er at skabe en fælles forforståelse i forhold til læsning af vættebøger
3. Efter læsning

Fælles mål for faget dansk efter 6. klasse

Kompetenceområde: Læsning

Kompetencemål: Eleven kan læse og forholde sig til tekster i faglige og offentlige sammenhænge

- Eleven kan sammenholde teksters formål og indhold med læseformål
- Eleven kan udlede dele af ords betydning fra konteksten
- Eleven kan vurdere teksters perspektiv på et emne

Kompetenceområde: Fortolkning

Kompetencemål: Eleven kan forholde sig til almene temaer gennem systematisk undersøgelse af litteratur og andre æstetiske tekster

- Eleven kan læse enkle tekster sikkert og bruge dem i hverdagssammenhænge
- Eleven kan udtrykke en æstetisk teksts stemning
- Eleven kan udtrykke sin tekstforståelse gennem medskabelse af teksten
- Eleven har viden om at læse på, mellem og bag linjerne
- Eleven har viden om motiv og tema

Gysets overtro

Gyserfortællingen er helt speciel, fordi den blander noget genkendeligt med noget ukendt og uhyggeligt. Fortællingen foregår ofte i en verden, der ligner den, du kender. Det kalder man for *realistisk*, men pludselig sker der noget uventet og helt ukendt, det man også kalder for noget *urealistisk*.

I en fortælling er alt godt og fredeligt, men pludselig banker på døren, og der står en vampyr eller et spøgelse og skræmmer én fra sans og samling. Dette pludselige urealistiske i en realistisk verden, kalder man også for *det monstrøse element*.

Hvorfor tror du, det hedder det?

Gysergenren kan overordnet inddeles i tre kategorier

- Spøgelsesfortællingen kan handle om døde mennesker, der kommer til live. Måske vil de hævne deres død og finde en krop de kan overtage, eller også er de vrede og vil skræmme andre. Fortællingen kan også handle om zombier eller andre overnaturlige væsner, der på den ene eller anden måde er i den realistiske verden for at gøre onde og uhyggelige handlinger.
- Den psykologiske gyser har fokus på det onde i mennesker. At mennesker gør onde ting mod andre for at hævne sig, eller fordi de har ondskaben i sig. Ofte har hovedpersonen nogle af de følelser, som alle føler en gang i mellem: Tristhed, ensomhed, sorg og vrede, men i den psykologiske gyser kan personen gøre helt forfærdelige ting ud fra de følelser, ting som ikke er normalt.
- Splatterfortællingen indeholder rigtig meget blod. Hele fortællingen handler ofte om mange mord, hvor det hele bliver beskrevet meget detaljeret, og nogle vil måske også synes, det er mere klamt og blodigt end egentlig uhyggeligt.

Alle tre genrer har det tilfælles, at de spiller på læserens frygt for det ukendte. Hvis du ikke ved, hvad der skal til at ske, eller hvornår noget sker, kan der opstå en følelse af frygt, og du bliver bange. Det er den bange-følelse, en gyserforfatter gerne vil skabe i dig.

Forfattere bruger nogle forskellige virkemidler for at øge spændingen i fortællingen og dermed også din frygt. Det kan man gøre på forskellige måder, men især to ting er meget brugte i gyserfortællinger. Det man også kalder for *sproglige virkemidler*:

- *Setup og payoff* er de små spor, forfatteren lægger ind i teksten for at fastholde din nysgerrighed. Disse spor kaldes *setup*. Når afsløringen af sporerne viser sig, kalder man det *pay off*, der også betyder en belønning.
- Chokeffekt gør dig forskrækket. Når der sker noget uventet, som giver dig en her-og-nu frygt, hvor pulsen helt uventet stiger. Fx at vampyren PLUDSELIG sprang frem ...

Overtro

Overtro kan være meget svært at beskrive. Det kan både være handlinger, man gør for at noget godt skal ske eller undgå noget dårligt. Det kan være ting, der enten er gode eller onde, eller det kan være overnaturlige væsner, der vil gøre onde handlinger, fordi mennesket ikke har opført sig, som det skulle.

Overtro kan godt være et lidt negativt ord. Det er et negativt ord, fordi det kan hentyde til, at mennesker, der er overtroiske, også er lidt dumme, hvis de virkelig tror på, at en firkløver giver lykke eller et knust spejl giver syv års ulykke. Sådan kan man måske godt tænke i dag, men i gamle dage, som i virkelig gamle dage, inden, kristendommen blev Danmarks nationalreligion, og langt før videnskaben kom med konkrete svar, skulle bondefolk og andre, finde forklaringer på uforklarlige ting. Det var kun fantasi og fortællinger, der kunne komme med svar, og heraf opstod *folketroen*, det, vi i dag også kalder overtro.

Mange væsner og handlinger vi kender i dag, stammer helt tilbage til middelalderen, og måske endda før. Nissen hed fx en Gårdbo. Man skulle behandle gårdboen ordentligt, ellers kunne høsten slå fejl, gården brænde eller koen stoppe med at give mælk. Dengang vidste man ikke, at en god høst afhang af mange forskellige ting, bl.a. god næringsrig jord, det korrekte vejr, bekæmpelse af sygdomme på planter og meget mere. Hvis høsten derfor slog fejl, skulle der findes en forklaring, og det blev altså gårdboen.

Hvis der var "onde kræfter" på spil i en landsby, det kunne måske være en høj børnedødelighed eller meget uvejr, så skulle der også findes en forklaring på det. Forklaringen kunne være, at der var en heks på færde eller trolde i skoven. Byen skulle derfor beskyttes mod det onde, og her havde saltet en god egenskab, fordi man brugte salt i madvarer for at forhindre råddenskab. Mange kom derfor salt på koens tænder for at forhindre trolde i stalden, man smed salt over venstre skulder for at forhindre ondskab i stuen, eller man smed en håndfuld salt i en nygravet brønd for at vandet forblev friskt.

På den måde fandt folket forklaringer og løsninger på ting, som de ikke kendte andre svar på. I dag virker det tosset, men det er kun fordi, vi har svarene fra videnskaben. Når man tænker på, at de for mere end 1000 år siden ikke vidste, hvad vi ved i dag, så var det måske ikke så dum en idé at forsøge at beskytte sig selv og sin familie mod alt det uforklarlige.

Selvom overtroen opstod for mange, mange år siden, så er der stadig meget, der hænger ved i dag ... Du gør måske allerede noget overtroisk i din hverdag, eller kender til nogen, der gør noget, de ikke kan forklare.

Før læsning

Inden eleverne skal i gang med at læse én af vættebøgerne fra KRABAT, er det godt at få deres forforståelse aktiveret. På den måde skabes et fælles udgangspunkt for eleverne. Man kan vælge, om klassen skal arbejde med samme bog, om flere skal læses i fællesskab, eller om klassen skal deles i to eller tre grupper, hvor hver læser deres egen bog, som skal formidles til resten af klassen.

Følgende forforståelsesopgaver er tænkt som inspiration, og det er ikke et krav, at alle opgaverne skal løses. Opgaverne har de samme mytologiske væsner (vætter) i fokus.

Man kan vælge, om opgaverne skal laves før eller efter læsning af de to fagtekster: *Gysets overtro* og *Overtro*.

Opgaver

Dobbeltcirkler

Eleverne skal danne to cirkler, den ene rundt om den anden, så eleverne står ansigt til ansigt mod hinanden.

Læreren læser en række navne op på nogle overnaturlige væsner. Eleven i den inderste cirkel skal forklare, hvad væsnet er, om den har magiske evner og hvor man kan finde det, ifølge overtroen. Derefter rykker den, der har talt et skridt til højre.

Læreren nævner et nyt væsen. Nu skal eleven i den yderste cirkel svare og forklare, og flytte til højre. Derefter den inderste cirkel og så fremdeles, til der ikke er flere.

Der er ikke konkrete facit til denne opgave. Formålet er mundtlig og elevernes individuelle forklaringer. Er der væsener, den enkelte ikke kender til, må makkeren gerne hjælpe til.

OBS: De tre første er omdrejningspunktet i hver af tre Vættebøger.

Vætter, der kan nævnes

- Lygtemand: En ond, vred lille mand. Nogle mente, det var døde bondemænd, der ville have mere land. Han går med en lille lygte og lyser om natten.
- Gravsoen: En hæsleg gris med strittende børster på ryggen. Boede i skoven, var ond og farlig. Spiste små børn. Man advarede børnene mod at gå i skoven.
- Skifting: Et forbyttet barn/troldeunge
- Trold: Boede i skoven. Var onde
- Havfrue, Et smukt havfolk

- Ellepige: En smuk pige, der levede i skoven. Hul i ryggen. Hvis man dansede med dem, døde man
- Mosekonen: En troldkvinde, der bor i mosen. Hun har stor magt over naturen, og hvis man behandler den dårligt, vil hun straffe. Man siger, når det er meget tåget, at det er fordi, mosekonen brygger te.
- Nisse, også kaldet en gårdbo: De boede oprindeligt på gårde, og man skulle holde sig gode venner med dem, ellers skabte de ondskab på gården.
- De underjordiske: Små væsner, der lever som mennesker, i høje, i huler i skoven og under huse.
- Alfer: Små, venlige væsner, der lever i skov og nær vand
- Varulv: En mand, der ved fuldmåne forvandler sig til en frygtelig og farlig ulv
- Åmand: Levede i vandet. En gang imellem krævede han et menneskeligt offer. Harpespil kunne formilde ham.
- Helhesten: En skeletagtig hest, der mangler et forben. Varsler død og ulykke.

Undersøg mytologiske væsener

Eleverne skal i makkerpar undersøge og beskrive et eller flere mytologiske væsener. Der kan vælges fra listen ovenover. Man kan evt. vælge, at et makkerpar har et væsen, som de fremlægger for resten af klassen.

Se på bogen

Elevernes fantasi og forestillingsevne skal skærpes ved først at se på bogens forside og dernæst læse bagsideteksten. De kan i makkerpar eller i plenum tale om følgende:

- Hvad ser jeg?
- Hvordan er stemningen på forsidebilledet?
- Hvordan passer forsiden og mine forestillinger sammen med bagsideteksten?
- Hvad tror jeg, der vil ske i bogen?

Hvad ved I?

Eleverne skal være sammen i makkerpar. Hvert par får hver udleveret arket, hvorpå, der står en række mytologiske væsner. Når makkerparret har skrevet, hvad de ved, ud for de væsener, de kender, skal de finde et andet makkerpar og gennemgå listerne og fylde ud. Derefter kan man vælge, om de skal mødes med endnu et makkerpar, eller om I skal samle op i plenum.

Lygtemanden	
Gravsoen	
Skifting	
Trold	
Ellepige	
Mosekone	
Nisse	
Havfrue	

Find din makker

Hver elev får udleveret et lille stykke papir. På papiret står enten et vætte-navn, eller en kort beskrivelse af vætten. Eleverne skal nu finde deres makker ved at spørge sig frem. Når et makkerpar har fundet hinanden, bliver de tjekket hos læreren, om det er korrekt.

Lygtemanden	En ond, vred lille mand. Nogle mente, det var døde bondemænd, der ville have mere land. Han går med en lille lygte og lyser om natten.
Gravsoen	En hæslig gris med strittende børster på ryggen. Boede i skoven, var ond og farlig. Spiste små børn. Man advarede børnene mod at gå i skoven.
Skifting	Et forbyttet barn/troldeunge.
Ellepige	En smuk pige, der levede i skoven. Hul i ryggen. Hvis man dansede med dem, døde man
Nisse	Også kaldet en gårdbo: De boede oprindeligt på gårde, og man skulle holde sig gode venner med dem, ellers skabte de ondskab på gården.
Mosekonen	En troldkvinde, der bor i mosen. Hun har stor magt over naturen, og hvis man behandler den dårligt, vil hun straffe. Man siger, når det er meget tåget, at det er fordi, mosekonen brygger te.

Alfer	Små, venlige væsner, der lever i skov og nær vand
Helhesten	En skeletagtig hest, der mangler et forben. Varsler død og ulykke.
Varulv	En mand, der ved fuldmåne forvandler sig til en frygtelig og farlig ulv
De underjordiske	Små væsner, der lever som mennesker, i høje, i huler i skoven og under huse.
Lindorm	En kæmpe søslange, der lever i en sø eller hav.

Efter læsning

Når én eller flere af vættebøgerne er læst, er der en række opgaver, man kan arbejde med. Man kan vælge én eller flere afhængig af klasse og elevgruppe. Opgaverne er lavet ud fra den undersøgende litteraturredidaktiske tilgang.

Opgaver

Metoden 5 spørgsmål

Hver enkelt elev skal stille fem spørgsmål til teksten, som de synes kan være interessant at finde svar på. Det må ikke være ja/nej spørgsmål. Eleven får udleveret et stykke papir, hvorpå der skrives de fem spørgsmål under hinanden. Derefter deles papirerne rundt i klassen, så en anden elev skal svare på fem spørgsmål, som han/hun ikke selv har formuleret. På den måde arbejder eleverne tekstnært af to omgange: ud fra, hvad de selv finder interessant og ud fra hvad en klassekammerat har fundet interessant.

Det undrede mig ...

Først skal eleverne arbejde alene og derefter samles i små grupper, hvor de samtaler om deres svar ud fra en række udsagn, de skal færdiggøre. Det er ikke sikkert, at alle elever kan svare på alle udsagn, og det er helt okay. Alle i gruppen skal svare ud fra det, de selv har skrevet.

Følgende udsagn kan benyttes, men det er også muligt selv at tilføje flere, evt. med indspark fra eleverne.

Det undrede mig, at ...

Hvorfor mon han/hun sagde ...

Jeg tænker på, hvorfor (navn fra bogen) ikke gjorde noget ...

Hvis jeg var (navn fra bogen), ville jeg have ...

Jeg kunne bedst lide ...

Jeg kunne ikke så godt lide ...

Jeg synes, at forfatteren skulle have ...

Jeg synes, (navn fra bogen) var ...

Jeg synes, vætten var ...

Historien var realistisk, fordi ...

Historien var urealistisk, fordi ...

Bogen tilhører gysergenren, fordi ...

Forsiden passede ...

Bagsideteksten var ...

Jeg lærte, at ...

Det bedste ved bogen var ...

Jeg vil gerne ...

Lydbog

Eleverne skal i denne opgave have fokus på deres mundtlighed og fortolkningskompetence gennem oplæsning, udvælgelse af afsnit samt lydlige stemninger.

De skal arbejde sammen i makkerpar. Hvert par skal udvælge en eller to sider fra den vættebog, de har beskæftiget sig med. De skal begge øve sig i at læse afsnittet højt. Derefter skal de optage deres oplæsning og efterfølgende sætte lyde på, der passer til indholdet og/eller stemningen i teksten.

De kan evt. benytte programmet WeVideo på Skoletube. Når eleverne skal begynde, trykker de på Create-knappen og vælger Podcast. Derefter er programmet meget let at benytte.

Et godt tip er, at man læser meget langsomt og tydeligt. Det er også en god idé at dele afsnittet op, så man kun optager nogle enkelte sætninger ad gangen. På den måde, gør det ikke noget, hvis man laver en fejl, for så er der ikke så meget, der skal læses om.

Blackout Poetry

I Blackout Poetry er der fokus på elevernes fortolkningskompetence samt kreativitet, da de skal skabe et digt eller en sætning ud fra en allerede skrevet tekst.

Eleverne skal vælge en tilfældig side i den vættebog, de har læst. Tag en kopi af siden. Den enkelte elev skal derefter nærlæse hver enkelt ord på siden og genskabe et kort digt (der ikke skal rime) eller en sætning, der passer til bogens tema og/eller indhold. Der sættes ring omkring ordene, som eleven udvælger. Elevernes nye orddannelse skal passe til stemningen eller indholdet i den tekst, de tager udgangspunkt i. Den resterende tekst skal derefter farves over, så det visuelle udtryk passer til den stemning, som eleven ønsker at skabe ved sine nye ord. Det kan være farvevalg, tegning, ikoner, symboler eller en kombination, der skaber stemningen. Man behøver ikke være en dygtig tegner for at kunne løse denne opgave. Det handler i lige så høj grad om at remediere teksten.

I eksemplet på næste side, er det side 28 fra *Troldeunge* af Malene Fabricuis Holm, der er genskabt som Blackout Poetry. Det er Siggis ønske om at skade lille-Rose, der er forsøgt skrevet frem.

Troldeunge, side 28 – Blackout Poetry

Jeg finder en
abeunge
det sorte hår
grødhovedet

umådelig grim

jeg tager fat

jeg trykker

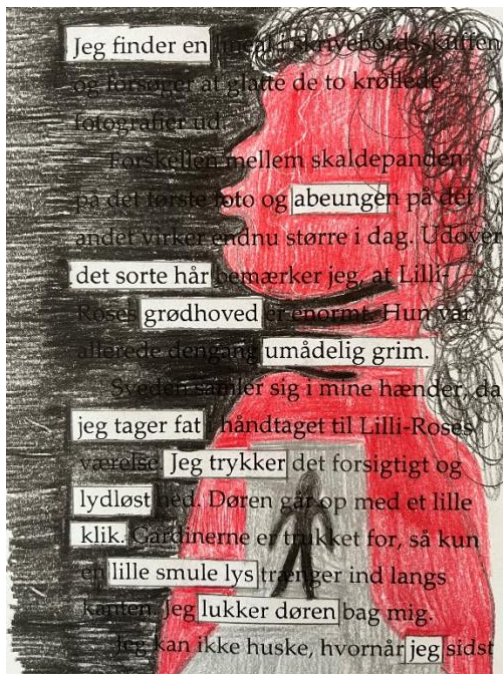
lydløst

klik

lille smule lys

lukker døren

jeg

Fælles refleksion

Følgende spørgsmål er både indholdsrelateret og refleksionsbaseret. Man kan vælge at lade eleverne tage spørgsmålene med på en **Walk and Talk** øvelse, lade dem **samtale** i mindre grupper i klassen eller lave en fælles **opsamling** i plenum

- Hvilken type gyserfortælling, passer bogen under?
- Hvornår gik det op for dig, hvem der vætten, og hvad den ville?
- Fandt du ud af, hvorfor vætten gjorde, som den gjorde?
- Hvad var det *monstrøse element*?
- Genfortæl kort historien – I kan evt. gøre det på skift ved kun at sige et ord ad gangen.
- Var der ord, der var svære at forstå?
- Var der noget i handlingen, du ikke forstod?
- Hvorfor tror du, man troede på den type vætte i gamle dage?
- Hvorfor, tror du, er myten om netop denne vætte opstået i gamle dage?
- Hvad kunne have været anderledes ved bogen?
- Hvad kunne du bedst lide ved bogen?